

КОНСТИТУЦІЙНІ ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ І РОЗПОДІЛУ БЮДЖЕТНИХ ТА ПОЗАБЮДЖЕТНИХ КОШТІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

CONSTITUTIONAL PRINCIPLES OF THE FORMATION PROCESS AND THE ALLOCATION OF BUDGETARY AND EXTRABUDGETARY RESOURCES OF LOCAL SELF-GOVERNMENT

Галіахметов І.А.,

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри правового регулювання економіки
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

Стаття розглядає місце конституційних принципів у процесі формування та розподілу бюджетних та позабюджетних коштів місцевого самоврядування, що дозволяють розкрити зміст проблем щодо реалізації бюджетної реформи у сфері муніципального управління.

Ключові слова: принцип права, бюджетне законодавство, місцевий бюджет, бюджет місцевого самоврядування.

Статья рассматривает применение конституционных принципов в процессе формирования и распределения бюджетных и внебюджетных средств местного самоуправления, которые раскрывают содержание проблем реализации бюджетной реформы в сфере муниципального управления.

Ключевые слова: принцип права, бюджетное законодательство, местный бюджет, бюджет местного самоуправления.

The article considers principles of law in formation and distribution of local self-government budgetary and non-budgetary resources and searches the content of problems of budgetary reform in sphere of municipal management. The precise understanding of principles of budgetary system of Ukraine will allow in system to carry out the approach reform of the budgetary legislation. Ukraine's constitution, the Basic Law, contains numerous provisions on the budget and on budget procedures. The following are among the most important: The budgetary principles of universality and unity of the budget. The Basic Law (the Budgetary Principles) and the Budget Code of Ukraine contain a number of provisions whose observance is essential for orderly and efficient budget management. The principle of budget reliability requires expected revenue and expenditure to be estimated as precisely as possible. The principle of budget clarity requires budget estimates to be clearly classified according to a generally applicable system. This makes it easier to verify whether the principle of budget reliability has been observed. The principles applicable to budget management by the municipalities correspond in content largely to those valid for the higher levels of government. Unlike in the higher levels of government, local authorities are bound by principles relating to the raising of revenue. Under these principles, the revenues necessary to meet municipal obligations are to be generated firstly by means of special charges (fees, contributions, charges under private law), to the extent that this is reasonable and necessary, for services provided by the local authority. The management of local authority budgets is executed on the basis of the principles budget bylaw, which must be adopted by the municipality anew each year.

Key words: principle of law, the budgetary legislation, the Budgetary Principles, the local budget, the self-government budget (the local authority budget).

Метою будь-якої бюджетної реформи, що здійснюється чи буде здійснюватися, є розмежування бюджетних повноважень між різними рівнями влади державної і муніципальної. Адже дійсно, Велика юридична енциклопедія під *владою* визначає «...соціальне відношення, що проявляється у можливості і праві одного суб'єкта або групи приймати рішення, що набувають обов'язковий характер для іншого суб'єкта або групи... Суб'єктом влади може бути соціальна спільнота... Ресурси влади – це засоби, використання яких впливає на об'єкт влади у відповідності з цілями суб'єкта... Соціальна влада – це розподіл положення в соціальній структурі, статусів, посад і привілеїв» [1, с. 93-94]. Зазначена мета досягається шляхом реструктуризації міжбюджетних відносин і модернізації бюджетного процесу, які уявляють собою основні завдання бюджетної реформи. Основні зміни в механізмі регулювання міжбюджетних відносин на сучасному етапі розвитку можуть бути, як правило, зведені до наступних завдань:

- 1) уточнення розмежування бюджетних повноважень між органами влади різних рівнів;
- 2) уточнення бюджетного устрою та загальних принципів організації бюджетної системи України;
- 3) розмежування доходів між бюджетами різних рівнів бюджетної системи України;
- 4) вдосконалення регулювання надання міжбюджетних трансферів;
- 5) уточнення порядку казначейського обслуговування виконання бюджетів бюджетної системи України;
- 6) розмежування функцій замовника і підрядника у разі надання бюджетних послуг;
- 7) реорганізація бюджетних установ в форму автономних (самоврядних) установ тощо.

Чітке розуміння принципів бюджетної системи України дозволить в системному підході здійснювати реформу

бюджетного законодавства, яка взаємопов'язана із заходами в інших напрямках реформування держави (реформи місцевого самоврядування, розмежування владних повноважень, адміністративна реформа, податкова реформа тощо).

Дослідженню норм-принципів муніципального і бюджетного законодавства, насамперед принципів права місцевого самоврядування приділяли увагу багато вчених, а саме: М. О. Баймуратов, О. В. Батанов, М. П. Орзіх, О. Ф. Фрицький, Л. К. Воронова, О. Б. Заверуха та інші.

На законодавчому рівні закріплено принцип самостійності місцевих бюджетів. Цей принцип полягає в тому, що вони не включаються до Державного бюджету України, бюджету Автономної Республіки Крим та інших місцевих бюджетів, а їх самостійність гарантується власними та закріпленими за ними законом на стабільній основі загальнодержавними доходами, а також правом самостійно визначати напрями використання коштів місцевих бюджетів відповідно до закону (ч. шоста ст. 16, ч. четверта ст. 61 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», п. 3 ч. 1 ст. 7 Бюджетного кодексу України, далі *БК України*. – І. Г.). Доходами місцевих бюджетів визнаються податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законами України, зокрема трансферти (ст. 9 БК України).

Отже, правові засади бюджетного процесу та міжбюджетних відносин щодо місцевих бюджетів визначаються БК України (п. 9 розділу V Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»).

Зазначені положення БК України узгоджуються з ч. третьою ст. 142 Конституції України, ч. першою ст. 62, ч. третьою ст. 66 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», відповідно до яких держава фінансово підтримує місцеве самоврядування, бере участь у

формуванні доходів його бюджетів та гарантує органам місцевого самоврядування доходну базу, достатню для забезпечення населення послугами на рівні мінімальних соціальних потреб (п. 5, 6 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 16.02.2010 року № 5-рп/2010) [2].

Потрібно зауважити, що згідно з п. 34 ч. 1 ст. 2 БК України під місцевим бюджетом розуміють «бюджет Автономної Республіки Крим, обласні, районні бюджети та бюджети місцевого самоврядування». Тобто під зазначеним словосполученням розуміють два різновиди бюджету.

У свою чергу, Закон України «Про міжбюджетні відносини між районним бюджетом та бюджетами територіальних громад сіл, селищ, міст та їх об'єднань» від 01.07.2004 року № 1953-IV застосовує терміни згідно з їх визначенням БК України, однак у самій преамбулі наводить, що бюджет територіальних громад сіл, селищ, міст районного значення та їх об'єднань є бюджетами місцевого самоврядування (так само визначає їх п. 2 ч. 1 ст. 2 БК України), а от бюджет міста обласного (республіканського Автономної Республіки Крим) значення, міста Севастополя до бюджетів місцевого самоврядування не відносить, тобто згідно з ч. другою ст. 1 зазначеного Закону «прирівнює» їх до районного бюджету.

Абз. 16 ч. першої ст. 1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» визначає під бюджетом місцевого самоврядування (*місцевим бюджетом*. Курсив наш. – І. Г.) план утворення і використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення функцій та повноважень місцевого самоврядування, а от під районним та обласним бюджетом розуміє плани «утворення і використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення спільних інтересів територіальних громад... виконання місцевих програм, здійснення бюджетного вирівнювання» (абз. 17, 18 ч. першої ст. 1 зазначеного Закону).

Окремою ст. 18 Закону України «Про столицю України – місто-герой Київ» визначаються основні принципи формування матеріальної і фінансової бази місцевого самоврядування у Києві, а саме зазначає, що нею «є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у власності громади міста або знаходяться в її управлінні» (Фактичне віддзеркалення змісту ч. першої ст. 142 Конституції України). Первісними принципами формування та використання матеріальної і фінансової бази в місті Києві є принципи визначені, насамперед, Конституцією України та зазначеним Законом та іншими законами України. Самі особливості бюджету міста Києва визначаються БК України (ч. 1 ст. 19 зазначеного Закону), але це не є бюджетом місцевого самоврядування.

Із десяти наведених принципів бюджетної системи України ч. 1 ст. 7 БК України принципи самостійності, справедливості і неупередженості, збалансованості, публічності та прозорості (суч. назва «*транспарентності*» від франц. «*transparent*», букв. – прозорий), субсидіарності є конституційними, решта адміністративно-фінансові або приватноправові по суті.

Принцип самостійності полягає у забезпеченні закріплення «... за ними (*бюджетами*. – прим. І. Г.) відповідних джерел доходів бюджету, правом відповідних органів... місцевого самоврядування визначати напрями використання бюджетних коштів відповідно до законодавства України, правом... відповідних місцевих рад самостійно і незалежно одне від одного розглядати та затверджувати відповідні місцеві бюджети» (п. 3 ч. 1 ст. 7 БК України).

Принцип справедливості і неупередженості впливає із положення ч. першої ст. 95 Конституції України. Подібну правову позицію щодо ролі зазначеного принципу права Конституційний Суд України сформулював у Рішенні від 22.05.2008 року № 10-рп/2008. В абз. першому підпункту 5.1 п. 5 мотивувальної частини зазначеного Рішен-

ня стверджувалося, що «в основу правового регулювання бюджетних відносин закладено принцип справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами» [3].

Принцип збалансованості – ч. третя ст. 95 Конституції України. Словосполучення «збалансованість бюджету» використовується в контексті «держава прагне до збалансованості бюджету України». Конституційний Суд України надав офіційне тлумачення всього положення ч. третьої ст. 95 Конституції України у системному зв'язку з положеннями ч. другої ст. 95, ст. 46 Конституції України. Словосполучення «держава прагне», на думку Конституційного Суду України, означає намагання і обов'язок держави спрямовувати свою діяльність на виконання певного, визначеного Конституцією України, завдання.

Аналіз термінів «баланс», «збалансувати», «бюджет збалансований» свідчить, що збалансованість бюджету (держави, регіону) передбачає рівномірне (паритетне) співвідношення між його видатковою і доходною частинами, дотримання відповідності видатків доходам, проте не виключає при цьому можливості прийняття бюджету з перевищенням видатків над доходами і навпаки (з дефіцитом або профіцитом). У той же час, правова природа бюджету не може обмежуватися лише фінансово-економічною складовою. Бюджет – це план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються органами державної влади, органами влади автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду» (п. 3.2 мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України від 27.11.2008 року №26-рп/2008 у справі про збалансованість бюджету) [4].

Принцип публічності та прозорості є віддзеркаленням декілька положень Конституції України (ч. перша ст. 57, ч. друга ст. 97), але поняття «прозорості» в тексті зазначеного акта немає. Принцип прозорості («транспарентності») державних органів та органів місцевого самоврядування на сучасному етапі розвитку конституційного права нерідко визначається в системі основних принципів, на яких базується система права європейських держав, зокрема він визначений у новій преамбулі Конституції кантону Цюрих [5]. Вимога бюджетної прозорості в управлінні громадськими фінансами одна із важливіших досягнень світової бюджетної практики.

Принцип субсидіарності (тобто «субсидіарна відповідальність держави по зобов'язанням бюджетних установ»; реч. друге ч. третьої ст. 142 Конституції України) розглядається на сучасному етапі реформування бюджетних відносин у деяких країнах світу як такий, що підлягає скасуванню в контексті можливої зміни механізму фінансового забезпечення бюджетних установ шляхом зміни з кошторисного фінансування на субсидії в рамках виконання державних і муніципальних завдань, запровадження права певним бюджетним установам займатися підприємницькою або розширення права на надання адміністративних послуг, розширення повноважень певним бюджетним установам щодо розпорядження будь-яким закріпленням за установою рухомим майном, за винятком особливо цінного рухомого майна [6, с. 70]. Однак за визначенням п. 7 ч. 1 ст. 7 БК України принцип субсидіарності викладений з позицій адміністративно-фінансового підходу щодо його розуміння, а саме, як «розподіл видів видатків між державним бюджетом та місцевими бюджетами, а також між місцевими бюджетами ґрунтується на необхідності максимально можливого наближення надання гарантованих послуг до їх безпосереднього споживача».

У Рішенні від 24.03.2005 року № 2-рп/2005 Конституційний Суд України назвав принцип непорушності прав і свобод людини і громадянина однією з найважливіших умов визначеності відносин між людиною та державою. Як зазначено в абз. третьому підпункту 4.3 п. 4 мотиву-

вальної частини зазначеного Рішення, «розмір податкової застави виходячи із загальних принципів права повинен відповідати сумі податкового зобов'язання, що забезпечувало б конституційну вимогу справедливості та розмірності. Розмірність як елемент принципу справедливості передбачає встановлення публічно-правового обмеження розпорядження активами платника податків за несплату чи несвочасну сплату податкового зобов'язання та диференціювання такого обмеження залежно від розміру несплати платником податкового боргу» [7]. Тобто зміст правових податкових, зокрема, відносин також визначається принципом, а не нормою права.

Аналіз положень чинного бюджетного законодавства, ст. 92 і 93 БК України, надає можливість на договірних засадах передавати видатки на виконання власних повноважень між місцевими бюджетами та на виконання делегованих державних повноважень. Метою договорів в бюджетній сфері, як зазначає Ж. Завальна, є передача правомочності на здійснення видатків, яке включає в себе фінансування здійснення своїх і делегованих державою повноважень [8, с. 75]. Дана правомочність, зокрема, є частиною змісту повноважень відповідних органів місцевого самоврядування, а видатки здійснюються із відповідних бюджетів. Провівши порівняльний аналіз із договорами інших галузей права доходимо висновку, що метою для досягнення позитивного управлінського ефекту через поділ та фінансування повноважень може тільки адміністративний договір. Дане положення ґрунтується на засадах визначених ч. другою ст. 143 Конституції України.

Згідно із положеннями Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» складання і виконання районних і обласних бюджетів здійснюють відповідні органи державної влади і місцевого самоврядування. А тому можна припустити, що вони і є потенційними сторонами даних договорів. Адже дійсно, територіальні громади сіл, селищ і міст можуть об'єднуватися на договірних засадах кошти бюджетів для виконання спільних проектів або для спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, організацій і установ (ч. 7 ст. 75 БК України). Перерахування міжбюджетних трансферів здійснюється органами Державного казначейства України відповідно до рішення відповідної ради про місцевий бюджет (п. 7.1.1 Порядку казначейського обслуговування місцевих бюджетів 2002 року із змінами) [9].

Ст. 122 БК України встановлюється відповідальність органів місцевого самоврядування за порушення бюджетного планування. Під відповідальністю БК України розуміє зупинення рішення про бюджет із одночасним зверненням до суду (в зазначеному випадку реалізується положення ч. другої ст. 144 Конституції України; головною ознакою для їх зупинення є невідповідність закону). Як зазначає Ж. Завальна: «В такому разі радше йдеться про наслідки виходу органів місцевого самоврядування за межі своїх повноважень. Так само, як ставиться питання про призупинення дії неправомірного акта (*рішення про місцевий бюджет*, п. 7, 8 ч. 1 ст. 4 БК України. – прим. І.Г.), так само має ставитися питання про наслідки невідповідності договору (коли він застосовувався під час планування даного місцевого бюджету). Коли рішення про бюджет зупиняється, це означає, що не тільки дане рішення може не відповідати законодавству, а й договір за змістом не відповідає законодавству» [8, с. 76]. Тобто застосовується санкція (захід впливу) на підставі п. 6 ч. 1 ст. 117 БК України, як зупинення дії рішення про місцевий бюджет (п. 7 ч. 1 ст. 116 БК України) у порядку визначеному ст. 122 БК України та з правовими наслідками згідно зі ст. 124 БК України.

Якщо на території села, селища, міста районного значення недостатньо бюджетних закладів для надання соціальних послуг і вони надаються бюджетними установами, що фінансуються з іншого бюджету, обрахунок трансфер-

тів здійснюється з урахуванням показників, які визначаються в угодах про перерахунок кількості споживачів, які укладаються на підставі спільних рішень відповідних рад територіальних громад (ст. 7 Закону України «Про міжбюджетні відносини між районним бюджетом та бюджетами територіальних громад сіл, селищ, міст та їх об'єднань»).

Отже, зазначена підстава відома цивільному законодавству як умова недійсності правочину у цивільному праві (ст. 215 Цивільного кодексу України) та принципу відповідності змісту договору правовому акту органу місцевого самоврядування, на підставі якого він укладений (ч. 1 ст. 648 Цивільного кодексу України). Для договорів у бюджетній сфері («договори про передачу коштів між місцевими бюджетами») також можна було б ставити питання про визнання їх недійсними, оскільки зміст договору не відповідає закону. Тобто для дійсності договорів у бюджетній сфері є передусім умова про відповідність змісту договору закону (як принципу договірного права, ст. 648 Цивільного кодексу України) та принципу здійснення суб'єктами своїх повноважень у межах, передбачених бюджетним законодавством із урахування їх правового статусу, як виконавчих органів сільських, селищних, міських рад (ч. 4 ст. 11 Цивільного кодексу України,

ч. 3 ст. 92, ч. 3 ст. 93 БК України, п. 5, 6 абз. «а» ч. першої ст. 28 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»).

Посадові особи органів місцевого самоврядування, з вини яких допущено порушення бюджетного законодавства (ч. 1 ст. 121 БК України) у разі укладання зазначених договорів, несуть цивільну (п. 10 ч. 2 ст. 16, ст. 22 Цивільного кодексу України, ст. 24 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» від 07.06.2001 року), дисциплінарну (а втім, ст. 23 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» не передбачає такого виду відповідальності), адміністративну (ч. третя ст. 16412 Кодексу України про адміністративні правопорушення) або кримінальну (ст. 211 Кримінального кодексу України) відповідальність. Як зазначає Р. Волинець, що «порушення законодавства про бюджетну систему», закріплене у КК України та КУпАП за формою не узгоджується з застосуванням у БК України формулюванням «бюджетне правопорушення» [10, с. 135].

Потрібно зауважити, що існує три основні системи фінансування органів місцевого самоврядування. Кожна із зазначених систем має свої переваги та недоліки, сутність яких обумовлена в наступному:

1) децентралізована система:

- переваги у заохоченні витрат власних коштів, тому що громадяни можуть безпосередньо підраховувати їх доходи на підставі тих податків, які вони платять;
- недоліки полягають у відсутності вирівнювання між бідними і багатими муніципалітетами;

2) централізована система:

- переваги полягають у міжбюджетному вирівнюванні між бідними та багатими муніципалітетами;
- недоліки полягають у тому, що органи місцевого самоврядування не заохочуються до раціональних витрат, адже їх доходи поступають не прямо від місцевого населення (власного електорату);

3) змішана система:

- переваги пом'якшують недоліки двох попередніх систем;
- недоліки полягають в тому, що не забезпечується транспарентність для громадян щодо їх розуміння того, саме що вони отримують за свої гроші (місцеві податки).

Таким чином, будь-яка фінансова система передбачає в тій або іншій формі дотації (субвенції) зі боку державного бюджету, що обґрунтовується безпосередньо передачею найменш ефективних податкових інструментів (важелів) до управління органів місцевого самоврядування та доходів від них до їх місцевого бюджету (наприклад, податок

на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, ст. 10.1.1 Податкового кодексу України) і також у розподілі отриманих коштів у залежності від кількості жителів, що проживають в тій або іншій територіальній громаді.

Основною проблемою положення ст. 9 Європейської хартії про місцеве самоврядування [11] є те, що вона первісно передбачає фінансову залежність органів місцевого самоврядування від органів держави, а саме п. 5 зазначає, що «Захист більш слабких в фінансовому відношенні органів місцевого самоврядування потребує запровадження процедур фінансового вирівнювання або еквівалентних заходів, направлених на коректування наслідків нерівномірного розподілу можливих джерел фінансування, а також покладання на ці органи витрат. Такі процедури або заходи не повинні обмежувати свободу вибору органів місцевого самоврядування у межах їх власної компетенції». Але, як вже раніш зазначалось, Європейська хартія про місцеве самоврядування передбачає безпосередню дію органів місцевого самоврядування в межах чинного законодавства держави (п. 1 ст. 3), тому неможливо уявити, щоб фінансові кошти виділялися не під конкретні задачі, які поставлені вищестоящими органами державної влади. Таким чином, питома вага дотацій (субвенцій), що направляється до місцевих бюджетів буде призначена під конкретні цілі і проекти інакше неможливо буде контролювати витрату грошових коштів. Слід зазначити, що можна виявити пряму, дотаційну, залежність органів

місцевого самоврядування від вищестоящих органів державної влади, що обумовлює в фікцію фінансову незалежність органів місцевого самоврядування.

Це підтверджується і фінансовим контролем зі боку держави. Фінансовий контроль є дійсно ефективним засобом нагляду за діяльністю місцевих органів влади, навіть якщо вони офіційно визнаються повністю самоврядними.

Таким чином, принцип самостійності місцевих бюджетів уявляє собою сукупність конституційно-фінансових прав і обов'язків органів місцевого самоврядування, що забезпечує відносну самостійність останніх у формуванні і використанні бюджетних ресурсів своїх територій (територіальний простір, земля – первісний об'єкт ресурсів «муніципальної» влади) та населення (саме кількісний показник чисельності територіальної громади – другий необхідний об'єкт ресурсів «муніципальної» влади), які одночасно дозволяють реалізовувати власні бюджетні повноваження в порядку організації та здійснення муніципального бюджетного процесу. Зазначений принцип у співвідношенні з іншими конституційними, спеціально-правовими (галузевими) обумовлюють відбудову засад бюджетної системи України та дозволяють дотримуватися єдиних підходів у процесі формування і розподілі бюджетних (міжбюджетних) коштів місцевого самоврядування та України. Тому завжди потрібно не забувати давню і мудру економічну заповідь: шлях до багатства країни лежить через достаток її громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Большая юридическая энциклопедия / В. В. Аванесян, С. В. Андреева, Е. В. Белякова [и др.]. – М. : Изд-во Эксмо, 2005. – 688 с.
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Акціонерного товариства «Страхова компанія «Аванте» щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 1 Закону України «Про систему оподаткування», статті 15 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» від 16.02.2010 року № 5-рп/2010 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 18. – Ст. 808.
3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданнями Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 65 розділу I, пунктів 61, 62, 63, 66 розділу II, пункту 3 розділу III Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» і 101 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 67 розділу I, пунктів 1-4, 6-22, 24-100 розділу II Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (справа щодо предмета та змісту закону про Державний бюджет України) від 22.05.2008 року № 10-рп/2008 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 38. – Ст. 1272.
4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Кабінету Міністрів України про офіційне тлумачення положення частини другої статті 95 Конституції України та словосполучення «збалансованість бюджету», використаного в частині третій цієї статті (справа про збалансованість бюджету) від 27.11.2008 року № 26-рп/2008 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 93. – Ст. 3088.
5. Burgerliches Komitee «Ja zur neuen, besseren Kantonsverfassung» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kantonsverfassung-ja.ch/bericht.htm>.
6. Матияшук С. В. Новое в правовом статусе государственных и муниципальных учреждений в ходе реформирования бюджетной сферы / С. В. Матияшук // Гражданин и право. – 2011. – № 7. – С. 70–75.
7. Рішення конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 1.17 статті 1, статті 8 Закону України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» (справа про податкову заставу) від 24.03.2005 року № 2-рп/2005 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 13. – Ст. 674.
8. Завальна Ж. Договірне регулювання управлінських відносин бюджетної сфери / Жанна Завальна // Підприємництво, господарство і право. – 2011. – № 8. – С. 74–77.
9. Наказ Державного казначейства України «Про затвердження порядку казначейського обслуговування місцевих бюджетів» від 04.11.2002 року № 205 // Бюлетень законодавства і юридичної практики України: Бюджетне законодавство України. – 2011. – № 1. – 372 с. – С. 282–321.
10. Волинець Р. Порушення бюджетного законодавства: кримінально-правовий аспект / Руслан Волинець // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 5. – С. 135–138.
11. Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування» від 15.07.1997 року № 452/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 38. – Ст. 249.